

Ahmet Özel, Prof.Dr.

Ağrı Taşlıçay'da doğdu (1953). Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nden (1977) mezun oldu. Aynı fakültede "İslam Hukukunda Ülke Mefhumu ve Hukukî Neticeleri" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (1982). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde (1978-1985) çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı. Bu kurumun TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ile birleşmesinin (1993) ardından İSAM'da danışma kurulu üyeliği (1996-2003), başkan yardımcılığı (2005-2010) ve yönetim kurulu üyeliği (2005-2022) görevlerinde bulundu. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ne başlangıcından itibaren müellif-redaktör, Fıkıh İlim Heyeti üyesi ve İnceleme Kurulu üyesi olarak hizmet verdi. 1995'te doçent, 2012'de profesör unvanı aldı. Bir süre Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı ve buradan emekli oldu (2011-2017).

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Yayın No. 1307
İSAM Yayınları 255
Başvuru Eserleri Dizisi 54
© Her hakkı mahfuzdur.

TDV İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ DİNİ TERİMLER SÖZLÜĞÜ

hazırlayan Ahmet Özel

1. Cilt: *abdal-mezar*

Eser, *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddeleri esas alınarak hazırlanmıştır.

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın hazırlık Mustafa Demiray, Binazir Haşımzade
Tashih İsa Kayaalp, İsmail Özbilgin, Rabia Aydın, M. Masum Şenburç
Tasarım Ender Boztürk, Hasan Hüseyin Can

Bu eser,
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
Erken Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayımlanmıştır.

Bu kitap, İSAM Yönetim Kurulu'nun 27.01.2021 tarihli
ve 2021/01 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2023
ISBN 978-625-428-519-6

Yayın ve Dağıtım
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cade, No: 11 Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr Sertifika No. 48058

Özel, Ahmet (haz.)

TDV İslâm Ansiklopedisi dinî terimler sözlüğü / haz. Ahmet Özel ; İstanbul ; Ankara : İslam
Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2023.

1. c. (848 s.) ; 23,5 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1307. İSAM Yayınları ; 255. Başvuru
Eserleri Dizisi ; 54)

Kaynakça var.

ISBN 978-625-428-519-6

Takdim

İslam medeniyetinin tarihi boyunca gelişen ve zamanla değerli bir bilgi ve kültür hazinesine dönüşen İslam mirası, kapsamlı bir kültürel, tarihî ve felsefî zenginlik ve birikimi içinde barındırır. Bu miras, sahip olduğu unsurların tümüyle insanlığın ortak kültürel mirasına katkıda bulunmuş ve tarihin seyrini etkilemiş bir medeniyetin izlerini taşımaktadır. Bu birikimi anlamak, özümsemek ve gelecek nesillere aktarmak ise şüphesiz onun hakkında doğru bilgiye erişmekten geçer. Bu şiarla 1988 yılında yolculuğuna başlayan ve 2013 yılı sonunda 44. cildin, 2016 yılında da iki ek cildinin yayımlanmasıyla matbu olarak tamamlanmış olan *TDV İslâm Ansiklopedisi*, on altı binden fazla maddede İslam dini, tarihi ve medeniyeti ile İslam toplumları ve ülkeleri hakkında ilmî ve derinlikli bir perspektif sunmaktadır.

Ansiklopedinin geçen yıllar içerisinde -özellikle internet ortamında kullanıma açılmasından sonra- lise dönem ödevlerinden lisans bitirme tezlerine, doktora çalışmalarından ciddi emek mahsulü akademik eserlere kadar her seviyede çalışmanın birincil başvuru kaynağı haline gelmesi bizler için büyük bir gurur kaynağıdır. Günlük hayatta İslamî bir kavram ya da İslam tarihinden bir olay veya şahsiyet toplumun gündemine geldiğinde, ansiklopedinin ilgili maddelerinin görüntülenme oranlarında belirgin bir yükselme gözlemlenmesi dahi bu durumu tek başına ispatlar niteliktedir.

Başka bir açıdan bakıldığında ise yukarıda bahsedilen ilmî perspektifi yakalama çabasının bir sonucu olarak *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ne madde başlığı olarak giren çoğu kavram ve konu evvel emirde uzmanların istifade edebileceği bir şekilde hazırlandığı, maddelerin konuyu ele almadaki derinlik, üslup ve hacmi buna göre belirlendiği için bu durum akademik okur kitlesinde memnuniyet oluştursa da her yaştan okuru temsil eden genel okur kitlesinin -hatta farklı alanlardan uzmanların- eserden istifadesinde zaman zaman zorluk çıkarmaktaydı. Bu sorunu aşmak adına İSAM yönetimi, ansiklopediyi esas alan bir sözlük çalışmasını gündemine aldı. Bu sözlükte, ansiklopedide yer alan dinî terimlerin

genel okuyucunun ihtiyaç duyacağı muhteva ve hacimde yer alması ngrld. Böylelikle okur İslam'a dair merak ettiği bir konuya, ancak uzmanların değerlendirebileceği ayrıntılı ve birbirinden farklı görüşlerden uzak, öz bir şekilde ulaşabilecekti. Ansiklopediye en başından beri emek vermiş olan Prof.Dr. Ahmet zel'in de bir "İslam dini, kültür ve medeniyeti terimleri ansiklopedik sözlüğü" yazmaya hazırlandığı haberini alan İSAM, bu hazırlığın arzu edilen sözlük çalışmasına yönelmesini, içeriğin ise sadece dinî terimlerle sınırlandırılmasını kendisinden talep etti. Hocamızın geniş bilgi birikimi, başlangıcından bu yana yaşadığı ansiklopedi tecrübesi ve konulara derin vukufiyeti ile hazırladığı bu eserin okuyucularımıza çalışmalarında bilgilendirici, yardımcı ve teşvik unsuru olacağı kanaatindeyim. Kendisine bu kapsamlı ve özverili çalışması için teşekkürlerimi sunarım.

TDV İslām Ansiklopedisi Dinī Terimler Sözlüğü İslam'ın zengin terminolojisini anlamak ve bu terminolojiyi daha geniş bir bağlam içinde değerlendirmek isteyenler için bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Mevlānā Celāleddīn-i Rmī'nin "Böyle yapacaklarına ellerine bir mum alsalardı durum değişirdi, gerçeği net olarak görürlerdi" dediği gibi Ahmet zel hocamız da bu eserle koca bir klilyat olan *TDV İslām Ansiklopedisi*'ni genel okur kitlesine ulaşılabilir kılacak bir mum yakmıştır. Her kesimden okuyucuya hitap eden bu sözlüğün İslam'a dair sahih bilginin peşinde olan herkes için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı teşkil edeceğinden şüphem yoktur.

Prof.Dr. Murteza Bedir

İSAM Başkanı

Önsöz

Hamd Allah'a mahsustur; salatüselam son elçisine, aile ve ashabına olsun...

Bu çalışmanın başlangıcı biraz eski yıllara uzanır. 1985 yılının hemen başında uzman olarak çalışmaya başladığım İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü'nde (daha sonra İslam Araştırmaları Merkezi [İSAM]) ansiklopedi ile ilgili genel müdür yardımcısı olarak göreve devam ettim. Zaman içinde Danışma Kurulu ve Yönetim Kurulu üyelikleri yanında ansiklopedi çalışmalarından sorumlu başkan yardımcısı ve başından beri İnceleme Kurulu başkan yardımcısı olarak görev yaptım. Özellikle ansiklopedi ile ilgili faaliyetlerin ve kuralların tespiti, yirmi ilim dalının çalışmalarının koordinasyonu ve maddelerin tespitinden basımına kadar giden uzun sürecin takibiyle ilgili son görevim münasebetiyle ansiklopedinin içerdiği yaklaşık 18.000 madde çeşitli merhalelerde defalarca elimden geçti. İlim kurullarının madde siparişlerinin zaman, hacim, maddenin diğer bölümleriyle ilgisi bakımından kontrolü; madde yazılıp geldikten sonra ilim kurulu başkanınca yapılan ilk incelemede verilen kararın (yeniden yazdırma, müellifince ikmal, redaksiyon gibi) değerlendirilmesi; ilim kurulunda işleri tamamlanıp edebî ve teknik redaksiyon bölümüne geçen maddelerle ilgili bibliyografya, imla, teknik kontrol (maddelerin iç düzeni, âyet ve hadislerin kontrolü, transkripsiyon), iç kontrol (maddelerde geçen özel isimler, tarihler vb. bilgilerin ilişkili diğer maddelerle karşılaştırılması), son okuma, dizgi ve görüntü servislerinde ortaya çıkan soruların çözümünde ilk muhatap olarak ya bizzat veya ilim dalına/ilgiliye havale ile sorunun halledilmesi süreçlerinde bütün ilim dallarına ait kaynaklar, terimler ve kavramlar konusunda belirli seviyelerde bir aşinalık edindim. Beni bir sözlük hazırlamaya yönelten ve cesaretlendiren de bu deneyim ve birikim oldu.

Ansiklopedi çalışmaları sona doğru yaklaşırken ileriye dönük planlarım çerçevesinde bir "İslam dini, kültür ve medeniyeti terimleri ansiklopedik sözlüğü" hazırlama niyeti öne çıktı. Bunun üzerine 2006 yılında dört ay boyunca her gün mesai bitiminin ardından İSAM Kütüphanesi'nde birkaç saat çalışarak

bütün raflardaki kitapları tek tek inceleyip taranacak kaynakları tespite çalıştım, o sırada mevcut 130.000 basılı kitap içinden 600 civarında kitabı içeren ve yaklaşık 1000 ciltten oluşan bir liste meydana geldi. Ortak çalışmaların zorluk ve risklerini bildiğimden, kaynak sayısını ansiklopedi ve terim sözlükleri yanında önemli bazı kitaplarla sınırlandırarak on beş-yirmi yılı kapsayacak bu çalışmaya tek başıma başlamaya karar verdim. Önce kendi ansiklopedimizi tarayarak bilgi derlemeye koyuldum, 5. cilde geldiğimde 700'ü asıl, diğerleri atıf olmak üzere 1200 kadar madde ile ilgili bilgiler toplanmıştı. Bu sırada üç kitap projesinin araya girmesi, ardından 2011 yılında üniversiteye geçmem ve buradaki meşguliyetler sebebiyle çalışma durakladı. Birkaç yıl sonra İSAM yönetimi de öncelikle uzmanlar ve akademisyenler için hazırlanan ve dili, üslubu ve kurgusu buna göre düzenlenen *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nden hareketle bir dinî terimler sözlüğü hazırlanmasını teklif ettiğinde kültür ve medeniyetle ilgili maddelerden vazgeçilerek çalışma sadece dinî terimlerle sınırlı bir sözlük olarak geliştirilip ikmal edildi.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, başta dinî ilimler olmak üzere tarih, edebiyat, sanat, hukuk, iktisat, siyaset gibi alanlarda araştırma yapanların, din görevlilerinin, İmam-Hatip okulları ve İlahiyat fakülteleri başta olmak üzere lise ve üniversite hoca ve öğrencilerinin, ailelerin, herhangi bir İslamî kavram hakkında bilgi edinmek isteyen her kesimden insanın ilk planda başvurup merak ettiği bilgilere özet halinde ulaşabilmesini sağlamaktır. İslamî ilimlerin hemen her dalında hazırlanmış bazı terim sözlükleri bulunmakla birlikte bunlar ya etimolojiye hiç yer vermemeleri veya bu bilgilerin yetersiz olması yahut terim anlamıyla ilgili bilgilerin son derece kısa tutulması sebebiyle ihtiyacı tam karşılamamakta, ayrıca İslamî ilimlere ait terimlerin hepsini içeren kapsamlı ve yeterli bir sözlük çalışması bulunmamaktadır.

Bu eser bir bütün olarak incelendiğinde de İslam dininin kaynağı, mahiyeti, temel kavramları, Allah, varlık, yaratılış, hayat, insan, ölüm, ölüm sonrası hayat anlayışı; İslam tarihinde dinî, hukuki ve siyasî düşüncenin oluşum serüveni ve bütün çeşitliliği ile sosyal hayata yansımaları hakkında toplu ve genel bir bilgi edinilmiş olur.

Kitabın adının da işaret ettiği üzere bu çalışmada dinî ilimler olarak tefsir, kıraat, hadis ve hadis usulü, fıkıh ve fıkıh usulü, kelim ve mezhepler tarihi, tasavvuf, ahlak ve siyer terimleri esas alınmıştır. Bunlardan çok yaygın olmayanlar, dinî hükümlere konu olsa da özel bir terim niteliği taşımayan, dar anlamda dinî olmaktan ziyade kültür ve medeniyet ile ilgisi ağır basanlar dahil edilmemiştir.

Birer terim sayılarak alınan mezhep, fırka ve tarikatların yanı sıra dinî yönü bulunan kurumlar ve ilgili kavramlar (hisbe, kayyım, surre, şeyhülharem, şeyhülislam gibi), ibadet ve ziyaret mekânı olan yer adları (Arafat, Mina, Müzdelife, Kâbe, Hicr gibi), ibadet mekânları ve bölümleri (cami, namazgâh, mihrap, minber, minare gibi), dinî hükümlere konu olan hicrî/kamerî aylar (muharrem, receb, şâban, ramazan, şevval, zilhicce, zilkade gibi), bazı ölçü birimleri (dirhem, kulle, müd, sâ' gibi) ve dinî muhtevalı bazı edebî türler (mevhit, münacat, naat, temcit, tevhit gibi) de madde olarak alınmıştır.

Bu çalışmada başvuru ilk ve temel kaynak hiç şüphesiz *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* olmuştur. Bu ana eserden ve bibliyografyadaki diğer kaynaklardan faydalanılarak derlenen muhteva, sadece ihtisas sahipleri değil genel okuyucu da gözetilerek mümkün olduğu ölçüde sade, anlaşılır ve özgün bir üslupla sunulmaya çalışılmış, kavramlarla ilgili temel bilgilerin korunmasına dikkat edilip gereksiz ayrıntılar ayıklanmış, görülen hatalar düzeltilmiş, eksikler ikmal edilmiş, maddeler arasında atıflarla bağlantı kurulmasına özel önem verilmiştir. Özellikle ilmihal kapsamına giren, bir müslümanın günlük hayattaki inanç, ibadet ve davranışlarıyla ilgili konulara dair maddelerde, okuyucunun hiç değilse ilk merhalede başka bir kaynağa ihtiyaç duymaması amacıyla diğerlerine nispetle biraz daha fazla bilgi verilmiş, yine de çok ayrıntı sayılacak hususlar ilgili kaynaklara bırakılmıştır. Birçoğu zaman içinde kurumsal bir nitelik kazanmış olsa da birer terim/kavram olarak değerlendirilerek esere alınması kararlaştırılan mezhepler, firkalar ve tarikatlarda ise temelde büyük oranda *DİA*'daki maddeler olabilecek en kısa şekilde özetlenmiş, bunlar ilişkili diğer maddelerle karşılaştırılmış, bir kısmı biyografilerden dönüştürülmüş, muğlak görülen ifadelerin açılması, fark edilen hataların tashihi ve önemli görülen eksiklerin ikmali için gerekli kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu çerçevede bazı maddelerin adları değiştirilmiş veya farklı başlıklara bölünmüş, *DİA*'da atıf maddesi olan bazıları müstakil madde haline getirilmiş, bir kısmı yeniden yazılmış, bir kısmında önemli ekler ve düzeltmeler yapılmıştır.

Sayıları çok olmamakla birlikte, İslam'dan önceki din ve kültürlerde de bulunan bazı terimler (âyin, bereket, cennet, deccal, günah, kısas, kıyamet, mehdî, melek, muska, nazar, sihir, tesettür gibi) ele alınırken bir süreklilik fikrine işaret edilmesi ve karşılaştırma yapılması bakımından onlardaki anlayış ve uygulamaya da çok kısaca temas edilmiştir.

Bu eserin en önemli taraflarından biri ve öne çıkan özelliği; çeşitli ilimlere dair yazılan mevcut sözlüklerden farklı olarak terimin etimolojisinin etraflıca verilmeye çalışılması, kökün diğer anlamlarına ve kavramın sözlük ile terim

anlamı arasındaki irtibata işaret edilmesidir. Bu bakımdan, günlük hayatta sıkça kullanılan kavramların sözlük anlamlarıyla ilişkisinin keşfedilmesi, zaman zaman ilginç olacağı kadar bu kavramları anlama bakımından da önemli katkı sağlayacaktır. Terimlerin tamamına yakını Arapça olduğu için kök anlamları verilirken ayrıca “Arapça’da” demeye lüzum görülmemiş; başka dillerden geçen terimlerde kökenine işaret edilmiştir. Bütün terimlerin öncelikle üçlü (*sülâsi*) kökü zikredilmiş, türediği mastarın ilaveli (*mezîd*) olması halinde daha sonra o verilmiş, ardından bu köklerden türeyen kelimenin sözlük anlamı kaydedilmiş, bazılarında üçlü kök bulunmadığından doğrudan türediği ilaveli mastar veya isim zikredilmiştir. Kelimenin kök anlamlarından terim anlamıyla ilişkili olanlar yanında, başka bir anlamıyla karşılaştırılması ve okuyucu tarafından başka bir vesile ile aranan veya ilgi çekeceği düşünülen anlama yer verilmesi amacıyla bazan diğer anlamlar da kaydedilmiştir. Terimin türediği mastar birden fazla olduğunda eğik çizgi (/) işaretiyle ayrılmak suretiyle hepsi verilmiştir. İsim kalıbındaki terimlerde ise çoğul şekilleri, genellikle Türkçe’de bilinmeleri ve kullanılmaları gibi durumlarda zikredilmiştir.

Gerek asıl maddelerde gerekse açıklamalı atıflarda etimolojik bilgilerin tekrar edilmemesi için aynı kökten türeyen farklı ilim dallarına ait terimler bir başlık altında alınmış, daha sonra her ilim dalında kazandığı anlamlar sıralanmış, başka bir maddede anlatılacak terimlere atıf yapılmış, diğerleri hakkında ayrı başlıklar altında bilgi verilmiştir. Ancak Türkçe yazılışı aynı olsa da kalıbı veya kökü farklı olan terimler müstakil madde başlıkları altında ele alınmıştır. Etimoloji ve terim anlamlarının zikredildiği açıklamalı atıflar, verilen bilgilerin bağlam ve üslup gereği çoğu durumda asıl maddede aynen tekrarlanmaması sebebiyle başlı başına birer müstakil mini madde niteliğine sahiptir.

Bir terimin özellikle ait olduğu ilim dalı belliyse ona nispet edilmiş (“fıkıh terimi olarak...”, “hadis terimi olarak...” gibi); bütün alanlarda veya birkaç dalda ortak kullanıma sahipse bir ilim alanı belirtilmeden “terim olarak...” denilmiştir; özel isim olan maddelerdeki tanım cümlelerinde “terim olarak” kalıbı kullanılmamıştır.

Kitabın sonuna; madde başı veya atıf olmayıp madde içlerinde de atfa değecek kadar muhtevaya sahip olmayan, ancak hakkında kısa bilgi ve açıklama bulunan, bir vesileyle geçen yahut madde olan terimden farklı bir anlam taşıyan terimlerin dizini (indeks) eklenmiş ve geçtiği maddenin adı parantez içinde verilmiştir. Dolayısıyla sözlükte aranıp da bulunmayan bir kavramın dizinde bulunması da muhtemeldir.

Hacmin artmaması için metin içinde âyet ve hadislerin dışındaki bilgiler için kaynak gösterilmemiş ve dipnot verilmemiştir. Hadisler için sadece *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-hadisi’n-nebevî*’de yer alan kaynaklar (*Kütüb-i Sitte*, *Muvatta’*, *Müsned*, *Sünenü’l-Dârimî*, *Sünenü’l-Dârekutnî*) ve çok nadir olarak Hâkim en-Nisâbüri’nin *el-Müstedrek*’i anılmıştır. Kitabın sonunda da sadece madde listesinin tespiti, bilgilerin karşılaştırılması ve ikmali için başvurulmuş ansiklopedi, sözlük ve terim sözlüğü türünden eserler kaydedilmiş, bunlar dışında başvurulmuş ve aynı zamanda ilgili *DİA* maddelerinin bibliyografyasında anılan İslami ilimlere dair diğer yüzlerce klasik kaynak zikredilmemiştir.

Gerek sözlüğe alınan terimlerin tespitinde gerekse içeriklerinde, bir yerden sonra kişisel takdir devreye girdiğinden, bazı okuyucular açısından gerekli olduğu düşünülen bir madde alınmamış, gereksiz kabul edilen biri alınmış veya verilen bilgi fazla veya eksik görülmüş olabilir. Takdir edilir ki bunun da sonu ve telafisi yoktur.

Eserde 1670 ana madde mevcut olup bir başlık altında farklı ilim dallarından yazılan terimlerin her biri ayrı madde kabul edilirse sayı 1757’ye ulaşmaktadır. 522 açıklamalı atıf ve 761 açıklamasız/düz atıf ile beraber toplam 3040 madde başlığı bulunmaktadır. Dizinde yer alan terimlerin sayısı ise 231’dir.

Hakkımızda hayır duaya vesile olmasını umduğumuz bu çalışmanın da bütün gayret ve dikkate rağmen -her çalışma gibi- tam, eksiksiz ve hatasız olduğu söylenemez. Son olarak iyi niyetli eleştiri ve katkılar için okurlara, kitabı büyük bir dikkatle okuyan editörümüz Mustafa Demiray ve tasarımcımız Ender Boztürk’e içten teşekkür ederim.

Ahmet Özel

Üsküdar, 2023

Açıklamalar

Madde Başlıkları

Önündeki elif, vâv veya yâ harfi sebebiyle başta, ortada veya sonda uzatılarak okunan Arapça ve Farsça kelimeler, Türkçe’de ses değişikliğine uğramamışlarsa Arapça veya Farsça şekillerine bakılmadan İSAM Yayınları imlasında uzatılıp (âdâb, adedî, âdet, âfâkî, âfet, pîr gibi) uzatılmaması (adalet, ahiret, cami, dua, faiz, haram, havale, ihlas, ihram, imsak, infaz, irade, israf, kurban, mal, mübah; derviş, din, hadis, hakikat, yemin; kunut, lüzum, menkul, meşhur gibi) esas alınarak yazılmıştır.

İspat, kitap, mendup, mihrap, sevap, taklit gibi ses değişikliği olan kelimeler uzatılmayarak bu şekilde verilmiş, metin içinde etimolojiden sonra parantez içinde asıl şekli kaydedilmiştir (*isbât, kitâb, mendûb, mihrâb, sevâb, taklid* gibi). Aslında uzatma olmayıp da ses değişikliği olan kelimeler (afv/af, ahd/ahit, akl/akıl, asl/asıl, ayb/ayıp, edeb/edep, gasb/gasp, hased/haset, hayr/hayır, kasd/kasıt, kibr/kibir, kutb/kutup, nakd/nakit, nefis/nefis, nesh/nesih, sebep/sebep gibi) ile sonu şeddeli olan kelimeler (afüvv/afüv, âmm/âm, berr/ber, cinn/cin, fekk/fek, hacc/hac, hadd/had, hayy/hay gibi) de aynı şekilde madde başında İSAM Yayınları imlasına göre verilmiş, etimolojiden sonra parantez içinde aslı gösterilmiştir.

Sonu “hemze” (ceza, dua, ibra, ihtida, ihya, kaza, riya; hayâ, isrâ, semâ gibi) veya “ayn” (huşû, icmâ, iktâ, mâni, meşru, mevzu, müşâ, rücu, semâ; bey’, mebi’, semî’ gibi) harfleri ile biten kelimelerde uzatma veya kesme işareti İSAM Yayınları imlasına göre konulmuştur.

Kendisi ve önceki harf harekeli veya uzatmalı olan “ayın” veya “hemze”li kelimelerde (bâis, caiz, iade, istiâze, itaat, kaide, müeyyide, müezzin, Şia, şiar gibi) kesme işareti (‘) konulmamış; kendisi (ba’s, be’s, bi’set, i’câz, ka’de, mü’mîn, müste’men gibi) veya bir önceki harf sâkin olanlarda (ef’âl-i ibâd, hal’, Kur’an gibi) kesme işareti gösterilmiştir. Ancak bunlardan Türkçe imlada kesme konulmayan (bidat, itidal, itikâf, itiraf, tevil) veya ilk hecesi aslında uzatmalı

olmayıp da uzatılan bazı kelimeler (dâva, dâvet, Kâbe, tâziye gibi) bu imlaya göre yazılmıştır.

Arapça “gayn” harfi kelime başında veya ortasında harekeli olduğunda Türkçe “g” harfi kullanılmış (gabn, gaflet, gafûr, galat, gani, ganimet, gasp, gayb, gaybet, gazap, gazve, gıybet, gusûl; idgam, mugârese, mugayyebat gibi); kelime ortasında veya sonunda sâkin olduğunda “ğ” olarak yazılmıştır (ferağ, iğmâ, mağfîret, tağrim, tağrir gibi).

Arapça “dâd” harfinin Türkçe’de “z” şekline dönüştüğü kelimelerde (farz, fazilet, feyiz, fuzûlî, hazret, kabz, karz, kaza, mevzu, riyazet, zarar, zaruret gibi) bu şekil korunmuş, etimolojisi verilirken kelimenin aslına işaret edilmiştir (*farz/fard; fazilet/fadilet... gibi*).

İsim ve sıfat tamlamalarında Türkçe’deki Farsça (ahsen-i takvîm, Asr-ı saâdet, Ehl-i beyt, esmâ-yı hüsnâ, hurûf-ı mukattaa, insân-i kâmil, ism-i a’zam, na’l-i şerif, siyâset-i şer’iyye gibi) veya Arapça (acbû’z-zeneb, seb’u’l-mesânî, edebü’l-kâdî, sidretü’l-müntehâ, tahiyyetü’l-mescid gibi) yaygın kullanım esas alınmış, bunlardan sıfat tamlaması olanların başında “el-” takısı gösterilmemiş, fakat madde içinde etimolojisi verilirken belirtilmiştir (*es-seb’u’l-mesânî* gibi).

Yaygın olarak tek kelime haline yazılan kelimelerde (âbıhayat, âyetullah, dârülharp, dârülislam, Hacerülesved, Beytülma’mûr, rebîülevvel, ricâlullah, Rûhulemîn, Rûhulkudûs, safiyyullah, sünnetullah, şeyhülislam gibi) bu şekilleri esas alınmıştır.

Türkçe’de yaygın olarak Arapça yazılışından farklı bir şekilde kullanılan mezhep ve fırka adlarında Türkçe kullanım esas alınmış (Hanefî/Hanbelî mezhebi; Hâricîlik, Râfizîlik, Selefîlik gibi), Arapça asılları madde içinde gösterilmiş; Arapça şekilleriyle kullanılanlar ise o şekilde alınmıştır (Bâtıniyye, Ca’feriyye, Cebriyye, Eş’ariyye, İmâmiyye, İsmâiliyye, Mâtürîdiyye, Zâhiriyye, Zeydiyye gibi).

Arapça ve Farsça Yazılar

Aslı Arapça olan kelimeler madde başında ister aslına uygun şekilde ses değişikliğine uğramadan ve uzatılarak yazılsın (bâtın, fenâ, icmâ, zekât gibi), ister ses değişikliğine uğrayarak ve/veya uzatılmadan yazılsın (akit, ayıp, emir, fesih, fetih, feyiz, fiil, gasp, gazap, haraç, haset, haşir, hesap, ihya, ispat, itlaf, kandil, karz, kasıt, kaza, kitap, kumar, meçhul, mendup, mezhep, mihrap, nakit,

nesep, öşür, sebep, sevap, şüphe, töhmet, zarar, zındık gibi) madde başlıklarında Arapça asılları kendi harfleriyle yazılmıştır.

Farsça asıllı kelimelerde (abdest, namaz, namazgâh, narh, niyaz, pîr, post, put gibi) de madde başlıklarında Farsça asılları kendi harfleriyle yazılmıştır.

Farsça terkiplerle yazılan madde başlarının aslı Arapça ise (ahruf-ı seb'a, Asr-ı saâdet, aşr-ı şerif, ehl-i hadis, ehl-i rey, hurûf-ı mukattaa, hücre-i saâdet, kısas-ı enbiyâ, levh-i mahfuz, maraz-ı mevt, setr-i avret, sıla-yı rahim, siyâset-i şer'iyye, ta'dil-i erkân, usûl-i fıkıh gibi) Arapça yazı da Arapça terkibe göre; terkinin aslı Farsça ise (Âl-i abâ, bezm-i elest gibi) Farsça terkibe yazılmıştır.

Madde başının Türkçe kelime (adak, âdet görme, baba, bayram, eren, ölü, ölüm, peçe, sakal, uyuşturucu gibi) veya Türkçe tamlama olduğu (amel defteri, bâtin ilmi, hacet namazı, haram aylar, işârî tefsir, Kadir gecesi, kırk hadis, Regaip gecesi, tesbih namazı, tilavet secdesi gibi) durumlarda doğal olarak Arapça'sı yazılmamış; fakat etimoloji kısmında Arapça veya Farsça karşılığı verilirken Arapça harflerle de kaydedilmiştir.

İki kavram arasında atıf yapıldığında atfedilen kelimenin aslı, Arapça ya da Farsça olması durumunda gösterilmiştir: afv (العفو) bk. af; akıl hastalığı bk. cünun; civar (الجوار) bk. mücavir gibi.

Etimoloji

Etimolojilerde sonu "t" ile biten mastarlarda ve isimlerde Türkçe kullanımda varsa "t" yazılmış (*adâlet, cehâlet, celvet, cenâbet, emânet, fitnat/fetânet, firâset/ferâset, gaflet, ganîmet, garâmet, gaybet/gaybübet, gurbet/garâbet, izzet, kefâlet, ma'rifet, nusret, risâlet, sohbet, tilâvet, vekâlet* gibi); yoksa Arapça okunuş tercih edilerek "t" harfi yazılmamıştır (*cezbe, cilve, gunne, hadâse, hutbe, kadâse, muhârebe, sahâbe, te'diye* gibi).

Atıflar

Atıf Türleri

Tercih edilen imla ve ses uyumu (u-ü/ı-i) sebebiyle, farklı bir yerde aranan kelimelerin bulunması için birinden diğerine atıf yapılmıştır (furû bk. fûrû; ismet bk. ismet; ıstıslah bk. istislah; ıstisnâ bk. istisnâ; iskat bk. ıskat; istilam bk. ıstılam; mubah bk. mübah; munkatı bk. münkatı; musabaka bk. müsabaka; mut'a bk. müt'a; şuf'a bk. şüfa gibi).

Aynı kökten türeyen ve birbiriyle ilişkisi bulunan kavramlardan madde başı olarak alınan kavrama diğerlerinden atıf yapılmıştır (afif bk. iffet; aktâb bk. kutub; ariyye bk. arâyâ; âmmî bk. avam; ezkâr bk. zikir; ihkâm bk. hikmet, muhkem; istitâbe bk. tövbe; nifak bk. münafık gibi).

Kavramın Türkçe'de farklı bir kelime ile ifade edilmesi halinde, madde başı olarak alınan kavrama diğerlerinden atıf yapılmıştır (alay bk. istihza; aybaşı bk. hayız; er dişî bk. hünsâ; fitır bk. fitre; nezir bk. adak; ödünç bk. karz; öfke bk. gazap gibi).

Madde başı olan bir kavramın alt birimi, türü, parçası, zıddı veya bir şekilde kendisiyle ilgili olan kavramlar ona atfedilmiştir (afsun bk. sihir; aşere bk. kıraat; âşir bk. âmil, uşûr; bâgî bk. bağı, fuhuş; halk bk. âlem, hâlik, yaratma; hukuk bk. fıkıh, hak; irâfe bk. arrâf, firâset, kâhin; musallâ bk. cami, namazgâh; peçe bk. tesettür).

Düz ve Açıklamalı Atıflar

Atıflarda, atfedilen ile kendisine atıf yapılan kelime arasında kök benzerliği varsa (istitâbe bk. tövbe; nifak bk. münafık gibi) veya her iki kelime de Türkçeleşmiş ve aralarındaki ilişki kolayca anlaşılabilirse (nezir bk. adak; ödünç bk. karz; öfke bk. gazap; peçe bk. tesettür; gibi) herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Birden çok kelimeye yapılan atıflarda da biriyle ilişkisinin bu çerçevede olması halinde yine açıklamaya yer verilmemiş (cebiriye bk. Cebriye, ihtiyar, irade; dârüleman bk. dârüssulh, eman, müste'men gibi), bunların dışındaki atıflarda açıklama eklenmiştir.